

DOKTOR ZSUZSANNA – RÁCZ SZILÁRD

Megoldásra várva

A magyar vidékfejlesztés alapkérdései

A Magyar Regionális Tudományi Társaság gödöllői VI. vándorgyűlésének középpontjában a vidékfejlesztés új elemei álltak. A regionális fejlődés iránt elkötelezett 120 szakember a vidék számos megközelítésén keresztül vizsgálta az agrárgazdaság és a vidéki térségek társadalmi-gazdasági helyzetét, kitorési lehetőségeit.

Hagyományosan a társaság közgyűlésével kezdődött 2008. december 11-én a konferencia. *Horváth Gyula* elnök beszámolójában kiemelte a tagozatok aktivitását, amely a szakmai fórumok (például a soproni Területfejlesztési szabadegyetem) rendezése mellett kötetek megjelenítésében is kézzel fogható. A regionális tudomány eredményesen szerepelt doktori és mesterprogramok akkreditációjával is. A jelenlévők örömmel vették tudomásul, hogy 2008-ban az ELTE Természet-tudományi Karának Nemes Nagy József által vezetett kutatási műhelye a Regionális Tudományi Tanszék nevet vette fel. Beszámolójának zárásaként az elnök ismertette a következő év fő célkitűzéseit: fiatal regionalisták támogatását és vitasorozatok szervezését a területpolitika olyan időszerű kérdéseiről, mint az országos településhálózat-fejlesztési koncepció, illetve a Kárpát-medence demográfiai és munkaerőhelyzete.

A nemzetközi kapcsolatokról *Erdős Katalin* tájékoztatta a jelenlévőket. 2008-ban az ERSA új elnököt választott *Charlie Karlsson* személyében, aki három éve már részt vett egy pécsi konferencián, azóta is jó kapcsolatot ápolunk vele. Az RSAI is új elnököt köszönhetett *Roberta Capello* személyében, akivel szintén jó a szakmai kapcsolatunk, jelezte is, hogy szívesen látna több magyart a nemzetközi konferenciákon. A hazai rendezvények közül kiemelkedett a 2008 júliusában, a PTE Közgazdaságtudományi Karán (*Varga Attila* szervezésében) megrendezett ERSA nyári egyetem, térökonometria és térbeli számítható általános egyensúlyi elemzés témakörben. A kifejezetten pozitív visszhangú rendezvényen meghívott oktatóként részt vett a térökonometria egyik legnagyobb nemzetközi szakértője, *Luc Anselin* is.

A tagozatok beszámolóit követően *Ricz Andrásnak*, a vajdasági Regionális Tudományi Társaság elnökének javaslatára a közgyűlés úgy döntött, 2009-ben a vándorgyűlést első alkalommal határon túli tagozat rendezi, Szabadkán.

A tehetséges fiatal szakemberek elismeréseként – *Nemes Nagy József* javaslatára – a MRTT közgyűlése megalapította a *Kiváló Ifjú Regionalista Díjat*, az adományozási feltételek kidolgozásával az elnökséget hatalmazta fel.

Végh Zoltán felhívta a figyelmet, hogy a 2011-es népszámlálás adattartalmának kialakítását 2009-ben kezdik meg, ezért a társaság elnöke azt ajánlotta, az MRTT foglaljon állást a területi adatbázis bővítésének szükségessége mellett. A konkrét javaslatok kidolgozásával Faluvégi Albert, Nemes Nagy József és Végh Zoltán tagokat bízták meg.¹

A közgyűlést követően *Enyedi György* akadémikus elnökletével kezdetét vette a vándorgyűlés plenáris ülése. *Gráf József* földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter az Új Magyarország

¹ Faluvégi Albert és Végh Zoltán 2009. január 14-én kelt leveléből örömmel értesült az MRTT: 2008. október 1-jén úgy döntött a kormány, hogy a 2011. évi népszámlálás teljes körű lesz, tehát az EU által kötelezően előírt témakörök mindegyikének adatai települési szinten elérhetők lesznek. A népszámlálási törvényjavaslat tervezetének a témakörökre vonatkozó jegyzéke elérhető az MRTT weboldalán: <http://www.mrtt.hu/> (Az említett levelet lásd a cikk után! – a szerk.)

vidékfejlesztési programot mutatta be. Tapasztalatai szerint európai uniós csatlakozásunk előnye és egyben hátránya is a piacok megnyitása. A megváltozott körülményekhez alkalmazkodás felemás módon sikerült, a hazai termelők piacot veszítettek a határokon belül is, ami elsősorban nem az alapanyag-termelésnek, hanem az alacsony hozzáadott értékű feldolgozásnak tudható be. Hasonló jelentőségű problémaként azonosítható a lassan oldódó tőkehiány (tőkehátrány), amit a remények szerint mérsékelni tudnak a 2007–2013-as tervezési időszakban hozzáférhető 1300 milliárd forintos pályázati keretből. Fő prioritásokként a műszaki-technológiai fejlesztést, a zöltség- és gyümölcs-termesztés arányának növelését, a világgiazi igényekhez igazodó fajtaváltás támogatását, az állattenyésztés jelentőségének visszaállítását, a környezetvédelmet, a termelői jövedelemdiverzifikálást és a LEADER-programot emelte ki a miniszter. Zárásképpen hangsúlyozta a vidék és az agrárium meghatározó szerepét a magyar gazdaságban és társadalomban.

Glatz Ferenc, az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója Tudomány és politika a vidékfejlesztésben címmel tartott előadást. Témaválasztásának kiinduló hipotézise, hogy a vidékpolitika és a vidékfejlesztés nem szinonim fogalmak; míg az első közpolitika, addig az utóbbi nem teljesen különálló terület, hanem a vidékpolitika részeként értelmezhető. Napjaink új folyamatai kihívást jelentenek a politika és a tudomány számára egyaránt. Az utóbbi feladata a különböző diszciplínák eredményeinek szintetizálásában rejlik, amit megnehezít, hogy a tudományágak többsége mára elfordult a vidékkutatástól. Az európai államrendszer új típusú feladatokat (szolgáltatásokat) kell, hogy magára vállaljon, ezért felmerül a kérdés, hogy a vidéki térségekkel kapcsolatos feladatellátás hova kerüljön. A vertikális kapcsolatrendszer és egymásra épülés a következőképpen kell, hogy alakuljon: a területfejlesztésben kiemelten kell foglalkozni a vidékfejlesztéssel, amin belül pedig domináns kell, hogy maradjon az agrárium szerepe. Fontos megjegyezni, hogy a vidékpolitika új típusú politika, amelynek érintettjei és alakítói is a társadalom különböző szereplői (lakosság, önkormányzat, központi kormányzat). A jó vidékfejlesztés feltétele, hogy a gyakorlati szakemberek rendelkezzenek komplex és helyspecifikus ismeretekkel, továbbá a politika és a tudomány terén is a stratégiai gondolkodás kerüljön előtérbe.

Buday-Sántha Attila, a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának professzora a magyar agrár- és vidékfejlesztés ellentmondásait elemezte. Megállapítása szerint a vidéken tapasztalható gazdasági és szociális feszültség kialakulása két évtizedes folyamat eredménye. A kiinduló problémát, a vidék tradicionális elmaradottságát, hiányait a rendszerváltás kiélezte és elmélyítette. A vidék gazdasága – ennek következtében társadalma (értelmisége) – megrendült, amire máig nem sikerült valódi megoldást találni. Számos fejlesztési irány és elképzelés látott napvilágot – például liberális magárahagyottság, népi romantika, falusi turizmus, biotermelés –, azonban ezek mind hibás megközelítésnek bizonyultak. A nyugati tapasztalatok adaptálásánál a vidékpolitika alakítói figyelmen kívül hagytak olyan hazai sajátosságokat, mint az ország érdekérvényesítő képessége, vásárlóereje, a vidék alacsony szintű képzettségi mutatója vagy iparosodottsága. Eközben nemzetgazdasági szinten kérdőjeleződött meg a mezőgazdaság jelentősége (GDP, foglalkoztatás), amely bár nem azonos a vidékkel, de nélküle nincs vidék, hiszen az agrárium nyújtja azokat a szolgáltatásokat (élelmiszer-termelés, természeti értékek védelme, kultúrállapot, rekreációs feltételek), amelyeket a vidéktől várnak el. Ezért az életképes vidék alapfeltétele a versenyképes mezőgazdaság. Ennek érdekében növelni kell az iparági koncentrációt, korszerűsíteni kell a termelést és a feldolgozást, javítani kell az együttműködési hajlandóságot, erősíteni kell a területi szemléletet, és végül, de nem utolsósorban ki kell alakítani egy pozitív, optimista jövőképet az ágazatban. A siker alapvetően a vidékiek képzettségén, vállalkozói készségén és a megfelelő pályázati rendszeren múlik.

Csatári Bálint, az MTA Regionális Kutatások Központja kecskeméti osztályának vezetője a vidékkutatás (rural studies) nemzetközi és hazai irányait vizsgálta. Európa-szerte a vidékfejlesztésnek számos modellje alakult ki: angolszász, skandináv, francia (mediterrán), német (holland, flamand) modell. Napjaink problémáinak kialakulásában fontos szerepet játszott, hogy Kelet-Közép-

Európában nem beszélhetünk hasonló, kiforrott irányzatról. A kitörési lehetőségek meghatározásához és a vidék fejlődési pályára állításához nélkülözhetetlen, hogy megnevezzük azokat az okokat, amelyek ennek a modellhiánynak a hátterében meghúzódnak. A vidék helyzetének alakulását Magyarországon napjainkban alapvetően meghatározza, hogy az alulról építkező vidékfejlesztéshez szükséges tudást hogyan sikerül biztosítani, milyen mértékben sikerül bevonni a helyi erőforrásokat a fejlesztésekbe, az uniós források megszerzésén túl milyen tartalommal tölthető fel a tervezés, illetve hogyan változik a – Móricz Zsigmond, Mendöl Tibor, Erdei Ferenc vagy a népi írók alakította – vidékkép Magyarországon. Csatári Bálint szerint sok magányos kutató és kevés interdiszciplináris műhely tekinti fontosnak a modern vidékkutatást, ezért a feltett kérdések megválaszolása érdekében szükségesnek tartja egy magyar vidékkutatási hálózat létrehozását.

Nemes Nagy József a területi egyenlőtlenségek durva és finom struktúráit kívánta megragadni előadásában. Hangsúlyozta, hogy a társadalmi tér pozitív területi autokorreláltságú: a társadalmi tagoltság, a fejlettségi-jóléti egyenlőtlenség jellemzően nem mozaikszerű és nem a véletlen műve (szegénynek szegény, gazdagnak gazdag a szomszédja), vagyis a térnek önálló jelentősége van. A közepes fejlettségű (átmenetinek is nevezhető) országokban – mint amilyen hazánk is – a területi jövedelemegyenlőtlenségek kiéleződése figyelhető meg. A Budapest–vidék kettősség, a dualitás feloldhatatlan, csak enyhítésre van lehetőség, amelynek útja a regionális fejlesztés. A hazai sajátosságok miatt azonban nem szabad csupán a pólusvárosokra koncentrálni, mert az további polarizációt idézhet elő. Tévedés ugyanis a fejlett nyugat-európaihoz hasonló vidéki „szövetet”, város–vidék kapcsolatrendszer feltételezni, amelyben a központ fejlesztése jótékonyan kisugároz régiójára. E tévedés elkerülése ma különösen fontos, mivel a 2008-ban jelentkezett világgazdasági válság igazi árát nem a központok, hanem a perifériák fogják megfizetni.

A mezőgazdaság multifunkcionális értelmezését, valamint a fogyasztási szerkezet átalakulásának agrártermelésre gyakorolt hatását ismertette *Villányi László*, a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karának dékánja. A termőföld a legjelentősebb nemzeti erőforrásunk, ezért fokozott védelmet igényel. Az utóbbi években felerősödött a nem élelmiszer célú (hanem energetikai vagy ipari) termékek előállítására, amely egyre nagyobb földterületeket köt le. Az élelmiszer-termelés további térszerkesztésének megakadályozása érdekében fontos egy integrált erőforrás-gazdálkodási stratégia kialakítása, illetve az élelmiszer és nem élelmiszer célú termékek előállítására közötti arányok megtalálása. Az agrárágazat alacsony jövedelmezőségének problémáját nem lehet a piaci kudarcok elhárításának központi támogatására hivatkozva megoldani, mert a mezőgazdaság csak piaci alapon, a multifunkcionális – általános értelemben vett biomassza-hasznosító – működést szem előtt tartva lehet hatékony, magasabb jövedelem-színvonalat eredményező ágazat.

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Karának egyetemi tanára, *Vincze Mária* tartott előadást a romániai vidékfejlesztés dilemmáiról. Megállapítása szerint az alapvető problémák hasonlóak Kelet-Közép-Európa más országainak problémáihoz, azzal a különbséggel, hogy a romániai területi egyenlőtlenségek sokkal élesebben jelentkeznek a város és vidék viszonylatában. Különösen aggasztó, hogy a tendenciák a vidéki térségek folyamatos és egyre fokozódó lemaradását jelzik. Önálló, az agrárágazathoz kapcsolódó, sajátos vidékfejlesztési politika kialakítására van szükség a mezőgazdaság termelékenységének növeléséhez és a vidéki foglalkoztatás gondjainak megoldásához (vidéken még mindig a mezőgazdaság a legnagyobb foglalkoztató). A politika a válaszokat az európai uniós dokumentumokban igyekszik megtalálni, így a vidéktől is elvárják a lisszaboni stratégia két elvének (gazdasági növekedés, foglalkoztatás) teljesítését. Integrált intézkedésekkel igyekeznek az üzemméret tekintetében a kritikus tömeget megteremteni, a kisbirtokszerkezetben kialakult alulfoglalkoztatottság megszüntetésével felszabaduló vidéki munkaerő tömegét a nagyobb termelékenységet produkáló ipar és szolgáltatások felé terelni, a vállalkozási kedvet ösztönözni.

A vándorgyűlés második napján hat, tematikájában markánsan elkülönülő szekció munkájába kapcsolódhattak be a vidékkutatás különböző területei iránt érdeklődők. A felkért előadók által

kifejtett problémák között fontossági rangsort felállítani nem lenne helyénvaló, hiszen egymást kiegészítő, a komplex értelmezést együtt eredményező megközelítésekről van szó. Mégis azt mondhatjuk, hogy egy regionális tanácskozásnak elengedhetetlen eleme a *területi egyenlőtlenségek* vizsgálata, amely jelen konferencia esetében az első szekcióülés vezérfonala volt. Szó esett az Európai Unió ezredforduló utáni területi folyamatairól, ezen belül is a versenyképességről, a termelés és kereskedelem területi szerkezetének változásáról és a működőtőke-importról. Az egyes területekhez kapcsolódóan önálló előadások is elhangzottak, így szó volt a fejlettség–elmaradottság mutatóiról (GDP, GNI, HDI) és korrigálási lehetőségeikről, a bizalmi és társadalmi tőkének a területi egyenlőtlenségekre gyakorolt hatásáról, valamint a területi arkülönbségekről. Nem maradt el a gazdasági teljesítmény és a megközelíthetőség kapcsolatának tárgyalása és a leghátrányosabb területek esélyeinek latolgatása sem.

A *humán erőforrással* foglalkozó ülés megvitatta a foglalkoztatáspolitikai irányait és a munkaerő helyzetének regionális egyenlőtlenségeit. A munkanélküliség egyik alapvető problémáját a mobilitás hiánya adja, ami szorosan kapcsolódik a munkaerő szabad áramlását biztosító közös piaci törekvések kihívásaihoz. Empirikus vizsgálatokat is bemutatnak az előadók, így szó esett a Váci kistérségen belüli mobilitást befolyásoló tényezőkről, illetve a Magyarországon élő külföldi állampolgárok gazdasági hatásairól, amelyek elsősorban Budapest térségében koncentrálnak. Vizsgálat tárgyát képezte az észak-bácskai egészségügyi dolgozók munkaerő-piaci helyzete, valamint a szegedi lakosság településen belüli költözéseit motiváló tényezők elemzése is. Napjaink aktuális témájaként szerepelt a demográfiai változások 2010 után várható tendenciája, valamint ezen folyamatoknak a gazdaságra és a munkaerő-piaci viszonyokra gyakorolt hatása.

A *térinformatika* önálló szekcióként történő megrendezése jól mutatja, hogy a regionális és vidékfejlesztési kutatásokban is kiemelt fontosságú a megfelelő információs háttér kialakítása. Bemutatásra kerültek a térinformatikának az információs társadalom és a gazdaság különböző területeire történő integrációjának lehetőségei mint a modern társadalom és gazdaság kihívásai. A résztvevők kiemelt témaként vitatták meg az e-kormányzás nemzetközi példáit és hazai lehetőségeit, valamint ehhez kapcsolódóan a földrajzi információs rendszer (GIS) szerepét és jelentőségét. Emellett sor került a marketing egy új dimenziója, a geomarketing bemutatására is.

Az *agrár- és vidékfejlesztés* szekció figyelmének középpontjában a vidékfejlesztés jelenlegi, mikro- és makroszintű helyzetének elemzése állt. A problémák legfőbb forrását a mezőgazdaság foglalkoztatásban betöltött szerepében látták a résztvevők. A vidék gyenge népességmegtartó képessége (különösen a diplomások körében) és elöregedése szoros összefüggést mutat az infrastruktúra kiépítettségével és az egészségügyi ellátás színvonalával. Egy vajdasági példa kapcsán merült fel a kérdés, hogy az új típusú szövetkezetek képesek-e új munkahelyek teremtésére és a problémák megoldására. Kiemelt vitapontként jelent meg a kisebbségek helyzetének kérdése, illetve a kialakult viszonyok megoldását szolgáló rövid és hosszú távú lehetőségek problémája.

A *város-vidék kapcsolatokat vizsgáló* szekcióülés központi témájaként a konvergencia-divergencia, illetve a városoknak térségükben betöltött fejlesztőszerepe és néhány lehetősége jelent meg. A jelenlévők megállapítása szerint az alapvető problémát a politika koncepciózus megközelítésének hiánya, a város és a vidék közötti kapcsolat intézményesítésének elmaradása, illetve a nem jogi, hanem funkcionális értelemben városhiányos térségek megléte jelentik. A policentrikus fejlesztés Európa-szerte fokozatosan kiterjed a másodlagos központokra, amelyek térszervező funkciójukat, az innovativitás és hatékonyság növelésében játszott szerepüket Magyarországon a jelenlegi struktúrában nem tudják betölteni. A sikeres továbblépéshez több szinten szükséges reformokat végrehajtani, így a rengeteg problémával terhelt önkormányzati szférában, a kistérségi rendszerben (amely jelenlegi formájában nem alkalmas a városok befogadására), a forráselosztásban a koncentrált decentralizáció elvének érvényesítésével lehetne fokozni a hatékonyságot. Végül, de nem utolsósorban ki kell alakítani a városi térségek intézményesítésének differenciált szervezeti kereteit.

A vidéki fejlődés történeti fordulópontjai és a Kárpát-medence vidéki terei címmel megrendezett szekcióban az előadók egyrészt átfogóan bemutatták a hazai régiók, vidéki területek fejlődésének történetét, másrészt kiemelték egyes térségeket, amelyek helyzetét részletesebben is elemezték, a vizsgálatot nem csupán Magyarország területére korlátozva. Szó esett hazánk két kiemelt borvidékéről, Tokaj és Villány rendszerváltás utáni fejlődéséről és problémáiról, illetve megvitatásra került a magyar mezőgazdaság rendszerváltást megelőző fejlődése, majd az ezt követően kialakult családi gazdaságok helyzete a globalizáció korában.

A vándorgyűlés előadásai elérhetők a társaság weboldalán: <http://www.mrtt.hu/>

A 2011. évi népszámlálás területi adatai

A 2011. évi népszámlálás előkészítésével kapcsolatban a KSH jelenleg a törvénytervezet elkészítésén dolgozik.

Törvényben kell szabályozni az adatfelvétel vonatkozási (eszmei) időpontját, végrehajtásának módját és időtartamát, az adatszolgáltatás kötelező jellegét, az adatszolgáltatásra kötelezettek és a gyűjtendő adatok körét, valamint a népszámlálás szakmai felelőseit, a végrehajtásban és annak előkészítésében közreműködő felelős szervezeteket és azok feladatait. E kérdések eldöntése a 2011. évi népszámlálás sikeres megvalósításához mielőbb szükséges. Cél, hogy a törvényjavaslat 2009 elején benyújtható legyen, a népszámlálás végrehajtását támogató informatikai rendszer tervezése elkezdődhessen, és hogy az előkészítés feladataiba a KSH Népeségstatistikai főosztályon kívüli szakemberei tervezetten bekapcsolódjanak.

A népszámlálás eszmei időpontjának – az adatigények felmerülésének várható idejét és a végrehajtásban részt vevők munkaterhelését figyelembe véve – 2011. október 1-jét javasolja a KSH.

A 2001. évi népszámlálás területi adataival kapcsolatos legfontosabb döntések:

– Az EU-tagországok népszámlálását szabályozó 763/2008/EK rendelet 2008. szeptember 2-án hatályba lépett.

– **A kormány 2008. október 1-jén döntött arról, hogy a 2011. évi népszámlálást teljes körű lakossági adatfelvétellel kell végrehajtani.**

Az október 1-jei kormánydöntéssel biztosítható, hogy a vonatkozó EU-rendelet valamennyi kötelező témaköre településszinten előállítható legyen. Ez a területi kérdések iránt elkötelezett szakemberek számára komoly sikerként könyvelhető el.

Szakmai egyeztetések lehetőségei a minisztériumokkal, országos hatáskörű szervekkel és az MTA-val

– A népszámlálási törvénytervezet a KSH-ban 2009. január végére készül el. Ezt követően, az államigazgatási szakmai egyeztetés heteiben lesz mód az érintettek hozzászólására. Az MRTT és az MTA RKK esetében ez az MTA központjához vagy az NFGM-hez küldött észrevételekben nyilvánulhat meg.

A törvényalkotási fázisban az adatfelvétel témaköreiről kell dönteni, a konkrét kérdések és válaszok megfogalmazásra a népszámlálás előkészítésének későbbi szakaszában kerül sor. A területi adatok biztosíthatósága szempontjából legfontosabb kérdés, a teljes körűség a kormány döntésével megoldódott. Az Európai Parlament és a Tanács rendeletében előírt kötelezően biztosítandó adatok bontásáról az Európai Unió külön rendeletet alkot, ennek elfogadása után lehet a konkrét változókról és azok bontásáról érdemi vitát folytatni.

– A 2011. évi népszámlálás végrehajtására vonatkozó kormányrendelet tervezetének előkészítését 2009. augusztus végére tervezi a KSH. Az előkészítés fázisában már ismert lesz az EU kötelező témaköreinek változólistája, kialakításra kerülnek a kérdőívtervezetek. Ebben a szakaszban történhet érdemi, változómélységű áttekintés a népszámlálás végleges tartalmáról, minimális bővítéssel.

Itt is jelezni kell, hogy a KSH nem tudja vállalni a bővítéseket, anyagi lehetőségeinket figyelembe véve arra törekszünk, hogy az összeírás az uniós kötelezettségekre vonatkozzon. Jelentős előrelépés, hogy minden ismérvet teljes körűen kérdezzünk meg, így mindegyikre lesznek településszintű adataink, ott is, ahol az uniós rendelet régiószintű adatszolgáltatási kötelezettséget ír elő.

Mellékletben közöljük a törvényjavaslat tervezetének a témakörökre vonatkozó jegyzékét, s tájékoztatásul bemutatjuk az EU kötelező témaköreinek javasolt területi szintjeit is.

Budapest, 2009. január 14.

Faluvégi Albert
s.k.

Végh Zoltán Andor
s.k.